

Уляна Постолюк, Тетяна Масицька

Особливості вивчення теми «Підмет як головний член речення» на уроках української мови у 8 класі ЗЗСО (на матеріалі мовотворчості письменників Волині)

Синтаксична структура речення та виокремлення її головних членів є важливим для деталізованого вивчення, оскільки цілковите розуміння цих синтаксичних аспектів уможливить добре орієнтуватися не тільки у визначенні головних членів речення, а й другорядних компонентів. У Програмі для загальноосвітніх навчальних закладів зазначено, що «Випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію, носій української культури...» [8]. Уважаємо, що сучасний школяр повинен знати не тільки історію, а й літературу, особливо регіональну. Тому під час вивчення синтаксису на заняттях української мови варто використовувати поетичні та прозові твори волинських письменників, що вмотивує та зацікавить учнів до читання, зробить освітній процес повноцінним.

Проблематика підмета висвітлена в наукових розвідках І. Вихованця, А. Загнітка, Н. Іваницької, М. Мірченка, Т. Масицької, О. Межова та інших мовознавців. Дослідження різновидів підмета є актуальним, оскільки дозволяють з'ясувати структурні особливості реченнєвих конструкцій. У методичних розвідках К. Плиско, Н. Голуб, Л. Галаєвська, С. Щупко та ін. представлено проблеми методики навчання синтаксису української мови на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентісного підходів [3; 7; 9].

Мета статті – з'ясувати особливості вивчення підмета у на уроках української мови у 8 класі ЗЗСО, з'ясувати його специфіку вивчення з точки зору методики викладання в ЗЗСО.

Вивчення синтаксису у загальноосвітніх закладах загальної освіти є поетапним: початкові класи: практичне ознайомлення із елементарними синтаксичними одиницями в початковій школі; 5 клас: пропедевтичне вивчення основних понять синтаксису й пунктуації; 6–7 класи: звернення уваги до синтаксису у процесі опанування морфології; 8–9 класи: вивчення систематичного курсу синтаксису; старші класи: комунікативний і стилістичний аспекти синтаксису; узагальнення й систематизація відомостей про синтаксис української мови [3, с. 14]. Сучасні синтаксисти аналізують підмет у структурній схемі речення, який є першим її компонентом, виражений називним відмінком і виражений залежним семантико-синтаксичним суб'єктом [5, с. 36–46; 6, с. 84–93]. І. Вихованець зазначив, що позиції підмета і присудка у формально-синтаксичному плані визначають як рівноправні та взаємообумовлені, вони формують елементарну формально-синтаксичну структуру двоскладного речення [2, с. 73]. На думку дослідника, підмет має формальні і семантичні (кваліфікаційні) ознаки: 1) входить до структурної схеми речення як її головного члена; 2) репрезентує носія предикативної ознаки; 3) співвіднесений із темою за актуальним членуванням речення (типове для української мови); 4) ототожнений із суб'єктною позицією семантико-синтаксичної структури речення; 5) виражений відмінковою формою – називним відмінком іменника; 6) перебуває у двобічному (предикативному) зв'язку з присудком; 7) поєднаний з присудком способом (формою) предикативного зв'язку – координацією; 8) має типове розташування препозиції перед присудком [Там само, с. 74].

Під час вивчення теми «Підмет як головний член речення» потрібно наголосити учням на структурі цього головного члена речення: за структурою підмети поділяють на прості і складені. Прості підмети виражені одним словом. Простий підмет репрезентований іменниками в називному відмінку, напр.: *Хмарину осонцену небо колише* (1, Вербич Віктор, с. 17); *Весна йде* (1, Горик Ніна, с. 21); *На Фестиваль лялькових театрів батьків і діточок організатори приводили за руку...* (1, Мартинюк Микола, с. 109); займенниками, напр.: *Вона* [Леся] *про Вероніку знає чи не більше за Ростика* (4, Корній Дарія, с. 48); *І я їду...* (1, Назарук

Євгенія, с. 131); *Але ніхто ніколи і ніде вас так не виглядає і не жде* (1, Горик Ніна, с. 27); субстантивованими прикметниками, дієприкметниками, числівниками, напр.: *Задеренчав мобільний...* (4, Корній Дарія, с. 167); *Часто зневірені стають найкращими учнями* (4, Корній Дарія, с. 197); *Лишилася ще одна* (4, Корній Дарія, с. 291); неозначеною формою дієслова, напр.: *Бачити сильного й вольового лева слабким і кволим для нього ще те випробування* (4, Корній Дарія, с. 68); власною назвою, напр.: *Оксана Полудниця на мить раптом перетворилася на Ксеню Гоцул* (4, Корній Дарія, с. 68) і под.

Складені підмети – це синтаксично неподільні словосполучення, де головне слово обов'язково вимагає залежної словоформи. Їм властива семантична єдність компонентів, що базується на обов'язковій лексичній сполучуваності слів, напр.: *Ми з тобою живемо на сьомому поверсі неба...* (1, Стасюк Софія, с. 190); *Років десять батько з мамою переїхали в село до бабиної хати...* (4, Корній Дарія, с. 49). Варто наголосити учням на двобічному (предикативному) зв'язку підмета з присудком, пор.: *Я з тобою живу на сьомому поверсі неба; Років десять батько з мамою переїхав в село до бабиної хати.*

На уроках української мови у 8 класі ЗЗСО, згідно з чинною навчальною програмою МОН (2017) [8], школярі вивчають більш детально поняття підмета (головний член двоскладного речення, що означає предмет, особу чи явище, який позначає дію, стан чи ознаку виражену присудком, відповідає на питання *хто? що?*), напр.: *Тарас Шевченко сонцем світить...* (Онуфрійчук Микола с. 144); *Знову птахи повернулись до нашого саду* (Пашук Олена, с. 149); *Вітер перемін не страшний для пеньків* (Простопчук Віктор, с. 159); *Господь малює на небеснім ватмані хмарки і сонце, місяць і зірки* (Сидорчук Микола, с. 183). Звертаємо увагу школярів на те, що в односкладних називних реченнях на кшталт: *Осіння світла днина сонячно-погожа. Золотаво-медвяна півсутінь. Променисто-бджолина світлінь. Мрієспогадів тихі рої. Незаймана тиша* (1, Вербич Віктор, с. 16–17) виокремлюємо головний член речення, співвідносний з підметом. Знання учнів закріплюють і актуалізують запитання: 1) що означає підмет? 2) на які питання відповідає підмет? 3) як поділяємо підмети за структурою? 4) схарактеризуйте морфологічне вираження підмета; 5) назвіть відмінності двоскладного і односкладного речення; 6) наведіть приклад речення з простим підметом; 7) наведіть приклад речення з складеним підметом.

Отже, у восьмому класі ЗЗСО учні не лише вивчають термін підмета, а й аналізують способи його вираження у реченнєвих конструкціях. Деталізоване вивчення підмета на уроках української мови дасть змогу учням зрозуміти різноманіття способів вираження підмета як головного члена речення, його синтаксичні та семантичні особливості. Перспективним вважаємо дослідження семантичних груп підмета в мовотворчості волинських письменників, що вможливить глибше розуміння прозового і поетичного художнього тексту.

Література та джерела

1. Антологія літератури письменників Волині : Під Лесиним небом / упоряд. О. Л. Ляснюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2019. 400 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови : Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 365 с.
3. Голуб Н. Б., Галаєвська Л. В. Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах : метод. посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 128 с.
4. Корній Д. Троян-зілля : роман. Харків : Віват, 2021. 304 с.
5. Масицька Т., Гандзюк О. Вивчення формально-синтаксичної структури речення: синтаксичні зв'язки. *Волинь філологічна: текст і контекст : зб. наук. праць* / упоряд. Т. П. Левчук. 2020. Вип. 30. С. 36–46.
6. Масицька Т. Є., Васейко Ю. С. Граматична своєрідність ідіостилю Ірини Жиленко: семантичні різновиди суб'єкта у структурі речення. *Лінгвостилістичні студії*. 2022. Вип. 16. С. 84–93.
7. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків : Основа, 2021. 114 с.